

Народни музеј Ниш

National museum of Niš

КРОЗ ТВРЂАВУ THROUGH THE FORTRESS

Марина Влаисављевић
Marina Vlaisavljević

Ниш • Niš 2011.

издавач
Народни музеј Ниш

за издавача
Марица Максимовић

аутор
Марина Влаисављевић

технички уредник
Жељко Цајић

фотографије
Саша Ђорђевић
Ненад Младеновић

превод
Снежана Драмбареан

лектор
Веселинка Станојевић

штампа
Графика Галеб

тираж
2000

publisher
National museum of Niš

for publisher
Marica Maksimović

author
Marina Vlasisavljević

technical editor
Željko Cajić

photos
Saša Djordjević
Nenad Mladenović

translated by
Snežana Drambarean

proofreader
Veselinka Stanojević

printed by
Grafika Galeb

2000 pcs

Стратегијски положај Ниша као раскрснице најважнијих балканских путева условио је да је његов настанак и постојање нераскидиво везан за војне логоре и утврђења. Потреба за контролом путева који воде на север ка Панонској низији, на исток према Азији, на југ према Егејском мору и на запад према Јадранском мору одржавала је, кроз историју, у Нишу, веће или мање гарнизоне.

Први војни логор и утврђење на месту данашње тврђаве подигли су Римљани почетком I века н.е. Претпоставља се да су у првом логору били стационирани војници IV скитске и V македонске легије, што, за сада, није потврђено археолошким налазима. Надгробни споменик римског војника, припадника I килићанске кохорте, који потиче са краја I века, пронађен је током истраживања тврђаве и представља најстарији помен боравка римске војске на том простору. Ово утврђење се у античким изворима и географским картама помиње као Naissus.

Византијски дипломата Приск је, средином V века, описао Ниш као многољудан и утврђен град са јаким градским бедемима. Описујући ток битке са Хунима, он је дао и позицију града који се налазио на месту данашње тврђаве. Хуни су град потпуно уништили о чему, такође, Приск оставља запис.

Током првих пет векова наше ере утврђење је имало своје успоне али и падове које су, својим освајањима и разарањима, изазвали Хуни и Готи. Током прве половине VI века утврђење је обновљено али није успело да одоли надирању Словена и поново је разорено почетком VII века. Наредна четири века нема значајнијих помена о утврђењу. Свој значај утврђење показује поново од XI века, што потврђују различити извори. Карактеристично је да се утврђење, иако је мењало величину и степен заштите, стално налазило на истом месту, о чему налазимо потврду код хроничара Првог крсташког похода, 1096. године. Током XII века Византинци су ојачали бедеме али то није спречило различите освајаче да га разоре. Византинци, Срби, Бугари, уз повремене упаде Угара и проласке Крсташа на својим походима, сигурно су оставили трага на тврђави. Током XIII и XIV века није било знатнијих разарања града. Сматра се, да је пре упада Турака ојачан, али је ипак, после 25 дана опсаде, освојен 1386. године. Деспот Стефан Лазаревић је почетком

The strategic position of Niš as a crossing point of the most significant Balkan roads has made its onset and history inseparable from military camps and fortifications. A need to control the roads leading northward towards the Panonian plain, eastward towards Asia, southward towards the Aegean Sea and westward towards the Adriatic Sea made it necessary for Niš to accommodate bigger or smaller garrisons throughout its history.

The first military camp and fortification at the location of the present-day Fortress were built by the Romans in the early 1st century A.D. It is believed that the first camp accommodated the soldiers of the 4th Skits and 5th Macedonian legions, although the archaeological evidence has not yet clearly proven the assumption. The tombstone of a Roman soldier, member of the 1st Cilician cohort dating from the late 1st century, was found during the exploration of the Fortress, representing the oldest trace of the Roman military presence in the region. In the ancient sources and geographical maps the fortification was referred to as Naissus.

In the middle 5th century, a Byzantine diplomat Prisk described Niš as a populous and fortified town with strong town walls. Describing the battle with the Huns, he gave the position of the town at the present-day location of the Fortress. The Huns completely destroyed the town, which fact is also stated in Prisk's records.

During the first five centuries of the new era the Fortress had its ups and downs mainly caused by the Huns' and Goths' conquests and destructions. During the first half of the 6th century the fortification was restored, but it could not resist the Slavs' invasion; hence, it was destroyed again in the early 7th century. In the following four centuries there are no significant records about the fortification. Its importance is highlighted again from the 11th century onwards, as confirmed by different sources. Although it kept changing its size and degree of protection, the fortification never changed its position as confirmed by the chroniclers of the First Crusade, in 1096. During the 12th century the Byzantines strengthened the town walls, yet that did not prevent various conquerors from destroying it again. The Byzantines, Serbs, and Bulgarians, occasional incursions of the Ugrians and the crusaders' transits left apparent traces on the Fortress. During the 13th and 14th centuries the town was spared from serious demolitions. It is believed that it got stronger before the Turk's intrusion, but still, it was conquered in 1386 after a 25-day siege.

XV века последњи put обновио средњовековно утврђење. Ниш и његова тврђава долазе под власт Турака 1428. године. Према расположивим изворима и досадашњим истраживањима може се закључити да су се бедеми средњовековне тврђаве налазили нешто северније од данашњих.

Током турске владавине у XV, XVI и XVII веку, тврђава је била у лошем стању и није одржавана. Путописци из тог времена наводе да се могу уочити остаци тврђаве и кула али да нису стављени у одбрамбену функцију. Ипак, од средине XVII века почиње обнављање бедема, о чему сведочи турски путописац Евлија Челебија 1660. године. Током рата са Аустријом Турци су 1689. године ојачали утврђење, али су Аустријанци успели да га освоје. На остацима средњовековне тврђаве они су подигли два јака бастиона. Турци су повратили град али до почетка XVIII века нису учинили много на његовом ојачавању. Када је Аустрија 1717. године заузела Београд, Ниш је добио на војном значају. Турске трупе су бројале 14.000 људи и за њихов смештај и одбрану подигнуто је ново утврђење, познато под именом Хисар. Ова утврда је начињена од земље и обухватала је нешто шири простор од средњовековне тврђаве јер је обухватила и насеље на десној обали Нишаве. Бедем је изграђен у облику троугла са једним краком паралелним са десном обалом Нишаве и теменом према садашњем Градском пољу. Око бедема је прокопан ров ширине 3,50 м који је пуњен водом из Нишаве. Седам бастиона-табија, међусобно удаљених стотињак метара, ојачавало је одбрамбену моћ тврђаве. На овом утврђењу су постојале три главне капије: Београдска, Стамбол и Видинска, као и помоћна, водена капија према Нишави. Део града на левој обали Нишаве је био заштићен земљаним насипом - грудобраном и опкопом. Изглед овог утврђења овековечио је Хуго Вирмонто из аустријског посланства, који је 1719. године боравио у Нишу. Овај цртеж је познат као „Италијански план“.

Аутријско-турски рат се завршио 1718. године Пожаревачким миром. Аустрија је, као што је већ речено, заузела Београд а нова привремена граница је пролазила код Параћина. Једину препреку продору Аустрије долином Јужне Мораве могла је да представља Нишка тврђава. Схвативши стратегијски значај ове тврђаве султан Ахмет III је својом повељом од 19.02.1719. године, наложио изградњу јаке и модерне тврђаве. Почетком XVIII века дошло је до наглог развоја опсадног ватреног оружја. Топови великог калибра, са ђуладима велике разорне моћи, условљавали су изградњу масивних камених бедема. Поред заштите коју су пружали својом масивношћу, ови бедеми су посебно профилисани ради смањења ефекта кинетичке енергије ђулади. Имајући то у виду, архитекте, браћа Мехмед-ага и Мустафа-ага, су пројектовали ново утврђење. Радови су започети у пролеће 1719. године а предвиђено време градње је било три

Despot Stefan Lazarević restored the medieval fortification for the last time in the early 15th century. Niš and its Fortress fell under the Turkish rule in 1428. According to the available sources and investigations on record it can be concluded that the walls of the medieval fortress spread a little farther northward than the present-day walls.

During the Turkish rule in the 15th, 16th, and 17th centuries, the Fortress was in a rather bad shape and was not maintained. The travel writers of that period state that the remnants of the Fortress and the tower were noticeable, but that they had no defensive function. Still, beginning with the middle 17th century, the walls underwent restoration, as confirmed by a Turkish travel writer Evliya Çelebi, in 1660. During the war with Austria, the Turks strengthened the fortification in 1689, but the Austrians managed to conquer it. They built two strong bastions on the remnants of the medieval fortress. The Turks won the town back, but they did not do much to strengthen it until the beginning of the 18th century. When Austria conquered Belgrade in 1717, the military role of Niš became more prominent. The Turkish troops had 14,000 people and a new fortification, known as Hisar, had to be built to accommodate them and to serve defense purposes. The said fortification was built of earth and covered a somewhat wider area than the medieval fortress, as it also embraced a settlement on the right bank of the Nišava river. The walls were built in the shape of a triangle with one side parallel to the right bank of the Nišava and the vertex towards the present-day Gradsko polje. A 3.50 m trench filled with water from the Nišava was dug around the walls. Seven bastions placed at a distance of approximately 100 m from each other strengthened the defensive power of the Fortress. The fortification had three main gates: Belgrade, Stambol and Vidin Gates, as well as an accessory, water gate towards the Nišava. The part of the town on the left bank of the Nišava was protected by an earth embankment-battlement and a trench. Hugo Virmonte from the Austrian legation who sojourned in Niš in 1719 eternalized the looks of the fortification. His drawing is known as the “Italian plan”.

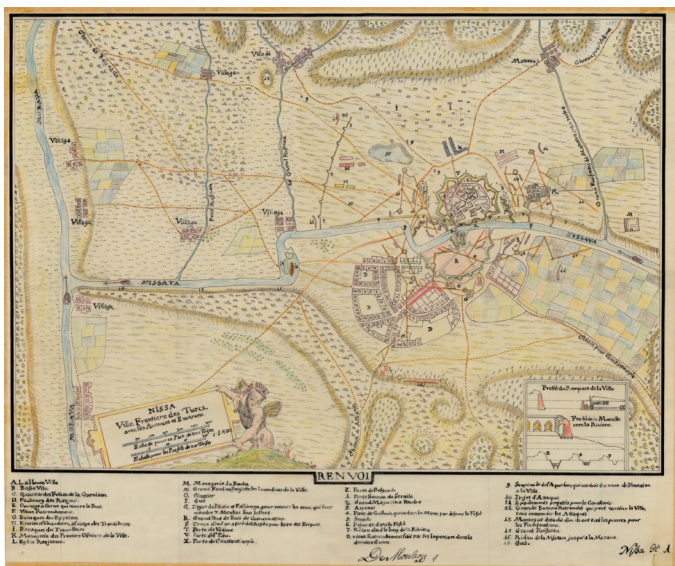
The Austrian-Turkish War ended in 1718 by the Požarevac Peace Treaty (also known as *the Passarowitz Peace Treaty*). As mentioned, Austria subjugated Belgrade, and a new temporary border ran as far as Paraćin. The Niš Fortress was the only obstacle to the Austrian further penetration along the Južna Morava valley. Having understood the significance of the Fortress, Sultan Ahmet III, in his Charter of February 19, 1719, ordered construction of a strong and modern fortress. The early 18th century was marked by an abrupt development of the siege fire-weapons. The big-caliber cannons with projectiles of high destructive power called for the construction of massive stone walls. Aside from being protective due to massiveness, the walls had to be specifically profiled so as to provide for decreased effects of the projectiles’

Бакорез о предају града Ниша Аустријанцима
A copperplate engraving on the surrender of the town to the Austrians

Стамбол капија, 1879.
The Sтамбол Gate, 1879.

План Ниша и околине из 1737.
1737. plan of Nis and its surroundings

године. За основу је узет Хисар али су му димензије делимично смањене а дошло је и до промена у облику. Архитекте су изабрале полигонални облик са седам неједнаких страна. Стамбол капија је спуштена до самог моста, чиме је нови бедем померен на југ. Бедем са западне стране је повучен у унутрашњост Хисара и управан је на ток Нишаве. Овом изменом насеље Београд-мала је остало ван зидина. Бедем са источне стране је такође управан на ток реке. Источни и западни бедем се завршавају бастioniма. Део бедема према градском пољу је облика изломљеног полукруга ојачаног са четири бастiona. У тврђаву улазе три пута, и то: београдски, на Београдску капију, стамболски, на Стамбол капију и видински, на Видин капију. Поред ових, снажно заштићених капија, постојале су и Водена или Јагодин капија као и потерно-јуришне капије према Градском пољу и у близини Видин капије.

Тврђава је највећим делом завршена јуна 1723. године, што је обележено постављањем спомен плоче изнад Стамбол капије. У почетку градње били су ангажовани кулучари из 10 а касније из 14 санџака румелијског беглербеглука. Сам ток градње успоравале су побуне јаничара, отпор спахија које су давале радну снагу, корупција и злоупотребе фондова. Према сачуваним рачунима о изградњи за 1723. годину, радове је изводило 55 локалних мајстора, 40 мајстора каменорезаца из Цариграда, 7 мајстора кречара као и 400 зидара. Овако велико градилиште имало је и своје друге, помоћне службе. Администрацијом се бавило 12 писара. Материјал за изградњу спољних страна бедема је довлачен из каменолома код Хума, Каменице и Нишке Бање а унутрашњост је делимично испуњена старим споменицима и античким остацима. Радови на тврђави су настављани и наредних година. Копани су заштитни канали, постављани мостови, ојачаване капије, постављана калдрма. Тврђава је дорађивана и поправљана уз велике напоре и финансијске издатке. Данас, тврђава у основи има изглед који је добила почетком XVIII века. Висина бедема је око 8 метара, ширина 3 метра а дужина око 2.100 метара.

Померање границе поново на север и формирање Београдског пашалука 1739. године, смањило је војни значај Ниша. Тежиште се померило према Београду. Ипак, Турска није дозволила да огромна средства уложена у изградњу Нишке тврђаве пропадну. Из године у годину су извођени радови унутар тврђаве и у њеној околини. У самој тврђави је било турско насеље. У источном делу тврђаве налазиле су се војне и административне зграде док је западни део имао цивилну намену. Поред објеката за становање и занатских радњи, ту су се налазиле и џамије, сахат кула као и више објеката за смештај хране и оружја. Неки од тих објеката су сачувани до данас, о чему ће касније бити више речи.

Почетком XIX века, ради превенције ширења српских ослободилачких

kinetic energy. Bearing that in mind, the architects – brothers Mehmed-aga and Mustafa-aga - designed a new fortification. The works, which were to be completed within three years, commenced in spring of 1719. Hisar served as a basis for the new fortification, but its dimensions were slightly smaller and its shape changed. The architects chose a polygonal shape with seven uneven sides. The Stambol Gate was lowered to the level of the bridge itself, so that the new walls were moved further southwards. The new western wall was moved inwards, deeper into the interior of Hisar, perpendicularly onto the Nišava course. This change left Beograd-mala outside the walls. The eastern wall was also perpendicular to the Nišava course. The eastern and western walls ended in bastions. The part of the walls facing Gradsko polje took the shape of a broken semicircle fortified with four bastions. Three roads were leading to the Fortress: the Belgrade road - through the Belgrade Gate, the Stambol road - through the Stambol Gate, and the Vidin road - through the Vidin Gate. Aside from the mentioned highly protected gates, there were a few other, such as the Water Gate and the Jagodin Gate, as well as the exile-charge gates, one facing Gradsko polje and the other in the vicinity of the Vidin Gate.

The Fortress was for the most part finished in June 1723, which event was marked with the laying of a memorial tablet above the Stambol Gate. The statute laborers hired at the beginning of the construction came from 10 and later from 14 sanjaks of the Rumelian beglerbeylik. The course of construction was slowed down by the janissary riots, the resistance of the land-owners giving the manpower, as well as by corruption and misuse of funds. According to the preserved construction bills for the year of 1723, the construction works were carried out by 55 local skilled workmen, 40 skilled stone masons from Constantinople, 7 lime makers and 400 bricklayers. Such a construction site had to have some other, accessory services. Administration works were performed by 12 clerks. The material for the construction of the external side of the walls was hauled from the quarries near Hum, Kamenica and Niška Banja, while the interior side was partly filled up with the old monuments and ancient remnants. The works on the Fortress were continued in the coming years, involving digging of defense canals, construction of bridges, strengthening of the gates, fixing of cobble pavements, etc. Putting the Fortress through final construction and repair stages required huge efforts and financial costs. The present-day looks of the Fortress basically corresponds to the form it got in the early 18th century. The height of the walls is approximately 8 meters, width 3 meters, and length some 2100 meters.

Moving of the border further northward and setting up of the Belgrade Pashaluk in 1739 decreased the military importance of Niš. The focus was gradually moving towards Belgrade. However, Turkey would not let the huge resources invested on the construction of the Niš Fortress fritter away.

устанака, тврђава је додатно ојачана и обновљена. Српски устаници су озбиљно запретили Турцима у Нишу 1809. године али због многобројних разлога, нису искористили почетну иницијативу и савладали релативно малобројну посаду тврђаве. Турци су ојачали своје снаге, и у бици на Чегру, поразили српске устанике.

Током прве половине и средином XIX века, у тврђави су боравиле знатне турске снаге. Поред тога, тврђава је коришћена као затвор за родољубе, који су дизали свој глас против турске тираније и изражавали жељу за присаједињењем младој српској држави.

Српско-турски рат 1878. године је донео слободу Нишу. На срећу, Нишка тврђава није послужила Турцима да пружи јачи отпор српској војсци. Вештим маневром и нападом на град са јужне, слабије брањене стране, град је ослобођен и тврђава није претрпела разарања.

Током наредних деценија, Нишка тврђава је била у војној функцији али је њен фортификацијски значај са развојем војне технологије све више опадао. Током Првог светског рата Бугари су од тврђаве направили логор и стратиште на коме су погубљене стотине српских родољуба.

После Другог светског рата, тврђава је у потпуности изгубила војни значај и предата је на управу граду. Тако тврђава почиње свој нови живот. Кроз деценије, објекти су мењали намену и грађени су нови тако да је тврђава постала омиљено место грађана и посетилаца Ниша.

Works inside the Fortress and in its neighborhood went on for years. Within the Fortress walls there was a Turkish community. Military and administrative buildings were located in the eastern part of the Fortress, while the western part mostly served civil purposes. Aside from residential buildings and craft shops, the western part accommodated the mosques, a sahat tower and several food and arms storing facilities. Some of them have been preserved until today, which shall be dealt with later in the text.

In order to prevent the spread of the Serbian liberation uprisings, the Fortress was additionally strengthened and restored in the early 19th century. The Serbian insurgents posed a serious threat to the Turks at Niš in 1809, but due to numerous reasons, failed to use the starting initiative to overrun a relatively undersized Fortress crew. The Turks gathered strength and defeated the Serbian insurgents in the Battle of Čegar.

During the first half of the 19th century and in the middle 19th century, the Fortress sheltered considerable Turkish forces. It was also used as a jail for the patriots who had raised their voice against the Turkish tyranny and proclaimed unification with a young Serbian state.

The Serbian-Turkish war brought liberty to Niš in 1878. Fortunately, the Turks failed to instrumentalize the Fortress to show greater resistance to the Serbian army. The town was liberated after a skillful maneuver and attack from the southern, less defended side; hence, the Fortress was spared from destruction.

In the course of the decades that followed, the Fortress served military purposes, but its significance as a fortification kept decreasing with the development of military technology. During the First World War the Bulgarians turned the Fortress into a prisoner's camp and place of execution where hundreds of Serbian patriots got killed.

After the Second World War, the Fortress completely lost military significance; hence it was transferred to the town authorities to administrate it. Thus the Fortress started its new life. Over the recent decades, some structures within the Fortress have changed their role and purpose, some new have been built, turning the Fortress into a favorite place of both the citizens and visitors of Niš.

Одмах по пролаку кроз Стамбол капију, са леве стране се налази хамам-старо турско купатило. Овај објекат је настао у XV веку и сматра се најстаријим сачуваним турским објектом. Први пут је забележено његово постојање у нишком пописном дефтеру из 1498. године. Хамам је задужбина Мехмед бега који је управљао Смедеревским санџаком од 1459. до 1463. године. До реконструкције тврђаве и њеног проширења налазио се ван зидина. Хамам је системом цеви био спојен са Нишавом, одакле је захватана вода за купање. Данас је хамам, после реконструкције, претворен у ресторан.

As soon as you pass through the Stambol Gate, you will see the Hammam – old Turkish bath on your left side. The structure which was erected in the 15th century is believed to be the oldest preserved Turkish structure in the Fortress. The first records of the structure were found in the *Defter* (population, land and tax register) of 1498. The Hammam is a pious endowment of Mehmed Beg, the ruler of Smederevo Sanjak from 1459 to 1463. Until the reconstruction of the Fortress and its extension, the Hammam was outside the fortification walls. The Hammam was connected with the Nišava by a pipe system which was used to supply bathing water from the river.

Са источне стране стазе, која води од Стамбол капије ка северу, налази се зграда арсенала. Она је служила за смештај оружја и ратног материјала и у те сврхе је посебно конструисана. Зграда је подигнута 1857. године на месту, на коме се налазио ранији топовски магацин. Да би пружила неопходни ниво заштите, озидаана је каменом а сводови су урађени од цигле. У њених шест ниша, после конзервације, смештени су уметнички павиљон и продавница сувенира.

The Arsenal is located on the east side of the path leading northward from the Stambol Gate. The building was used to store arms and war materials and was constructed to serve such purposes. It was built in 1857 at the location of a building which was previously used as an artillery repository. In order to ensure a necessary level of protection, the building was walled in stone, whereas the arches were built with bricks. After the reconstruction, an art pavilion and a souvenir shop were accommodated in its six niches.

Нише у бедуму око Београдске капије Niches in the wall around the Belgrade Gate

Београдска капија се налази са западне стране стазе. Око ње, лево и десно, постоје нише које су служиле за смештај војне опреме и војника. После реконструкције и конзервације претворене су у угоститељске објекте.

The Belgrade Gate is located on the west side of the path. Around it, to the left and right, there are niches which were used to accommodate military equipment and soldiers. After the reconstruction and conservation, they were turned into restaurants.

Током ископавања која су, у више наврата, вршена на подручју тврђаве, откривене су римске терме. Терме се налазе између Београдске капије и споменика кнезу Милану Обреновићу. Оне сведоче о раној фази тврђаве и омогућавају нам да сагледамо колико дуго се развијао овај простор. Током ископавања 1995-1997. године откривене су две свлационице, фригидаријум са два базена, тепидаријум и калдаријум са три базена. С обзиром на пронађене нарукнице, прстење и чешљеве сматра се да су то биле женске терме.

The Roman Thermae were discovered during the excavations undertaken on several occasions in the Fortress. The Thermae lie between the Belgrade Gate and the Monument to Knez Milan Obrenović. They bear witness to the early phases of the Fortress and give us an opportunity to get an idea of how long the area had been developed. The excavations from 1995 to 1997, revealed two dressing-rooms, a frigidarium with two pools, a tepidarium and a caldarium with three pools. The bracelets, rings and combs found at the location indicate that the structure was used as women's baths.

Споменик се налази са западне стране стазе која води од Стамбол капије. Он је посвећен кнезу Милану Обреновићу и ослободиоцима Ниша од Турака 1878. године. Споменик је подигнут 1902. године и представља камени пушчани метак, са чауrom од белог а зрном од ружичастог гранита. На стубовима који га окружују, постављена су топовска ђулад из времена Српско-турског рата. Споменик је израдио Вићенцо Калитерна, италијански каменорезац.

The monument is located on the west side of the path leading from the Sтамбол Gate. It is dedicated to Knez Milan Obrenović and the liberators of Niš from the Turks in 1878. The monument was erected in 1902 and represents a rifle bullet with the cartridge made of white and the bullet of pink granite. The pillars encircling the monument serve as pedestals for the cannonballs from the Serbian-Turkish war. The monument was made by the Italian stonemason Vicenco Kaliterna.

У централном делу тврђаве, у непосредној близини Бали бегове џамије, налазе се остаци рановизантијске улице. Сматра се да се ради о грађевинама насталим у V и VI веку, у време обнове из периода цара Јустинијана. Усмерење улице је север-југ а око ње су пронађене просторије које су имале различите намене. На основу предмета нађених током археолошких истраживања, може се закључити да се ту налазила радионица за обраду племенитих метала као и црква.

The remnants of the Early Byzantine Street are located in the central part of the Fortress, in the immediate vicinity of the Bali Beg's Mosque. It is believed that the structures date back to 5th and 6th centuries, actually to the time of revival during Czar Justinian's rule. The street extends in a north-south direction, and a number of structures serving different purposes were found in the area around the street. Judging by the items found during the archeological excavations, it can be concluded that the street accommodated a precious metal workshop, as well as a church.

Северно од рановизантијске улице налази се Бали бегова џамија. Први помен ове џамије налазимо почетком XV века, када је у пописном дефтеру наведена као месџид-маџи верски објекат. Својим складним пропорцијама, техником градње као и самим временом настанка, ова џамија представља јединствен споменик муслиманске архитектуре у Србији. Данас џамија нема сакралну функцију. После реконструкције и конзерваторских радова, током седамдесетих година прошлог века, претворена је у уметнички Салон 77.

The first records on the Bali Beg's Mosque, located north of the Early Byzantine Street, date back to early 15th century, when it was mentioned in a *Defter* as *masjid* – a smaller religious building. Its harmonious proportions, building technique and the time of origin classify it as a unique monument of Muslim architecture in Serbia. Nowadays the mosque does not have a sacral function. After the reconstruction and conservation works during the 1970s, it was turned into an art showroom – Salon 77.

У самом централном делу тврђаве, источно од централне стазе, налази се лапидаријум-збирка камених споменика из античког доба. Ова изложба на отвореном је постављена 1980. године. Састоји се од 41 споменика различитих намена (надгробних, заветних, грађевинских као и две мермерне фигуре). Ови споменици потичу из периода од I до VI века а нађени су, највећим делом, у самој тврђави а мањим делом у околини Ниша и Књажевца. Изучавање ових споменика нам помаже да схватимо антички период Ниша и саме тврђаве. Лапидаријум је, по први пут, постављен 1887. године на месту данашњег споменика кнезу Милану Обреновићу.

The Lapidarium – a collection of stone monuments dating back to the period of Antiquity – is located in the central part of the Fortress. This open-air exhibition was displayed in 1980, exhibiting 41 monuments serving different purposes (tomb-stones, votive stones, construction stones, and two marble figures). The said monuments which date back to the period from the 1st to 6th century, were for the most part found in the Fortress itself, while some originate from Niš and Knjaževac surroundings. Lapidarium was displayed for the first time in 1887 at the location of the present-day monument to Knez Milan Obrenović.

Зграда Историјског архива - Historical Archives Building

Зграда Историјског архива се налази у близини Виник-капије, у северозападном делу тврђаве. Ова зграда је једини војни објекат у тврђави изграђен после ослобођења од Турака. Прва намена овог објекта, изграђеног око 1890. године је била, да у њему ради Картографско одељење Српске војске. До Првог светског рата ту је радила Прва подофицирска артиљеријска школа. Током Првог светског рата Бугари су зграду користили као затвор, одакле су многи родољуби одведени у смрт. До краја педесетих, када тврђава престаје да буде војни објекат, ова зграда је служила као касарна. Од тада се у њој налази Историјски архив који се бави прикупљањем архивске грађе на подручју Ниша.

The Historical Archives Building is located in the vicinity of the Vinik-Gate, in the north-west part of the Fortress. The building is the only military facility built after the liberation from the Turks. The building, erected around 1890, originally accommodated the Cartographic Department of the Serbian Army. Until the First World War the building was used for the First School of Artillery for Noncommissioned Officers. During the First World War the Bulgarians used it as a jail from which many patriots had been sent to death. Until the end of the 1950s, when the Fortress ceased to serve as a military facility, the building was used as army barracks. Ever since then the building has been used to accommodate the Historical Archives, the institution collecting archive materials on the territory of the city of Niš.

У тврђави постоји пет барутана. Четири се налазе дуж северног бедема, а једна мања, налази се у источном делу тврђаве. Ове објекте су Турци наменски градили за потребе чувања барута и муниције, у периоду од 1720. до 1723. године. Грађене су од камена, са масивним зидовима и сводовима. Представљају јединствене објекте те намене из периода турске владавине у Србији. Тренутно немају никакву функцију.

The Fortress accommodates five powder-magazines. Four of them are located along the north fortification wall, and one, smaller, is in the eastern part of the Fortress. The Turks built those facilities to store gun powder and ammunition between 1720 and 1723. Built of stone, with massive walls and arches, they are unique facilities of the kind from the period of Turkish rule in Serbia. Presently they have no specific function.

У источном делу тврђаве, између Пашине и Виник капије налази се зграда турског затвора-хапсана. Претпоставља се да је изграђена у првој половини XVIII века. У њему су тамновали родољуби заточени од стране Турака. По ослобођењу, постао је први нишки Казнени завод. Током Првог светског рата Бугари су, у овој згради, држали заточене Србе и многе од њих одавде извели на стрељање. После рата је коришћен као војни затвор. Данас зграду користи Народни музеј Ниш.

The Turkish jailhouse – dungeon is located in the eastern part of the Fortress, between the Pasha's and Vinik Gates. It is believed that it was built in the first part of the 18th century. That was a place where the patriots confined by the Turks were serving their term of imprisonment. After the liberation, it was turned into the first Penal Institute of Niš. During the First World War the Bulgarians kept the confined Serbs in the building before execution. After the war it was used as a military prison. Today, the building is used by the National Museum Niš.

Једна од потерних капија, која се налази на северном бреду, западно од Видинске капије, током Првог светског рата служила је Бугарима као пролаз до стратишта у северном рову тврђаве. Многи српски родољуби су, на свој последњи пут из тврђаве, пошли кроз ову капију и зато је, после рата, као страшни симбол окупаторске суровости, названа Капија смрти.

One of the exile gates in the north wall, west of the Vidin Gate, the Death Gate was during the First World War used by the Bulgarians as a passage to the scaffold in the northern trench. Many Serbian patriots passed through this gate leaving the Fortress for the last time, which was the reason why it was given the name “the Death Gate”, as a horrifying symbol of the occupiers’ brutality.

Спомен – костурница је подигнута у тврђавском северном рову, на месту где су Бугари стрељали српске родољубе. Њихове кости су биле сахрањене по тврђави и Градском пољу али су 1927. године сакупљене и достојно сахрањене у спомен-костурницу. Током Другог светског рата Бугари су оштетили костурницу и разбацали кости. После рата костурница је поново обновљена.

The memorial Charnel-house was erected in the northern trench of the Fortress, at the place where the Bulgarians used to execute the Serbian patriots. Their bones were buried across the Fortress and Gradsko polje, but in 1927 they were collected and becomingly buried in the Memorial Charnel-house. During the Second World War the Bulgarians damaged the charnel-house and scattered the bones around. After the war the Charnel-house was renewed again.

У јужном делу тврђаве, источно од Стамбол капије, 1958. године изграђена је летња позорница. Вештим архитектонским решењем уклопљена је у амбијент тврђаве тако да се готово и не примећује. На овој позорници се одржавају традиционални Фестивал глумачких остварења и Хорске свечаности. Поред тога, организују се концерти различитих врста музике.

The Open-air Theater was built in 1958 in the south part of the Fortress, east of the Stambol Gate. Thanks to a skillful architectural solution it fits so well into the ambient of the Fortress that it is hardly noticeable. The theater stages the traditional Yugoslav Film Actors' Festival, Choral Festival, as well as concerts of various kinds of music.

Поред набројаних, у тврђави се налазе и Хидрометеоролошка опсерваторија, Планинарски дом као и објекти ЈКП Медијана, у простору адаптираног Пашиног конака.

У тврђави су рађена археолошка истраживања која су својим мањим делом презентована јавности. Будућа истраживања ће сигурно дати више података о античкој и средњовековној историји и изгледу града и објеката у њему. Археолози сматрају да се антички град данас налази на дубини од 4 до 8 метара и да није угрожаван од каснијих грађевина што даје могућност његовог детаљног истраживања.

Aside from the above sites, the Fortress also accommodates a hydrometeorological observatory, the Hikers' House, as well as the municipal service company Mediana in the adapted Pasha's Residence.

The Fortress was a site of archeological research which has been presented to the public to a very limited degree. Further research will certainly reveal more data on the ancient and medieval history, as well as on the looks of the town and its sites. The archeologist believe that the ancient town presently lies 4 to 8 meters below the surface and that it has not been damaged by the construction works, which opens possibilities for its further investigation.

На простору који данас обухвата тврђава, људи су током двадесет векова подизали своје војне логоре, мање или веће утврде, нападали или се бранили, мењали су се господари и посаде. Садашњу парковско-рекреативну функцију тврђава је добила у другој половини двадесетог века. Тада се завршила бурна ратна историја тврђаве. Зидине су, од немог сведока безбројних људских патњи, постале сведок нових генерација које су се у тврђави заљубљивале, шетале своју децу и у сенци платана проводили пензионерске дане.

The area presently covered by the Fortress has been, for twenty centuries, a site where people kept building their military camps, smaller or larger fortifications, whether to attack others or defend themselves, under different rulers and crews. The Fortress got its present-day face of a park and recreational ground only in the second half of the 20th century. That is when its war history ended. Once a speechless witness to innumerable human sufferings, the walls now became a witness to the new generations falling in love, walking their kids or spending their days of retirement under the plane-trees of the Fortress.